

МАДАНИЯТ ЧОПРАҲАЛАРИ

ПЕРЕКРЁСТОК КУЛЬТУРЫ

CROSSROADS OF CULTURE

№2 (2019)

TOSHKENT-2019

Бош муҳаррир:

Юсупова Марина Римовна
санъатшунослик фанлари
номзоди, доцент

Главный редактор:

Юсупова Марина Римовна
кандидат искусствоведения,
доцент

Chief Editor:

Yusupova Marina Rimovna
candidate of art science, assistant
professor

Масъул котиб:

Маматқосимов Жаҳонгир
Абиркулович - доцент

Ответственный секретарь:

Маматқосимов Джаҳонгир
Абиркулович - доцент

Executive Secretary:

Mamatkasimov Jakhongir
Abirkulovich - assistant professor

Таҳрир ҳайъати:

Баяндиёв Тешавой Баяндиёвич
- санъатшунослик фанлари
доктори, профессор

Редакционная коллегия:

Баяндиёв Тешавой Баяндиёвич
- доктор искусствоведения,
профессор

Editorial team:

Bayandiev Teshavoy
Bayandievich - Doctor of Arts,
Professor

Маврулов Абдухалил
Абдулхаевич - тарих фанлари
доктори, профессор

Маврулов Абдухалил
Абдулхаевич - доктор
исторических наук, профессор

Mavrulov Abdukhalil
Abdulhaevich - Doctor of
Historical Sciences, Professor

Иброҳимов Оқилхон Акбарович
- санъатшунослик фанлари
доктори, профессор

Иброҳимов Оқилхон Акбарович
- доктор искусствоведения,
профессор

Ibrokhimov Okilkhon
Akbarovich - Doctor of Arts,
Professor

Исакулова Нилуфар
Жаникуловна - педагогика
фанлари доктори, профессор

Исакулова Нилуфар
Жаникуловна - доктор
педагогических наук,
профессор

Isakulova Nilufar Zhanikulovna -
Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor

Нишонбоева Кундузхон
Вахобовна - тарих фанлари
номзоди, доцент

Нишонбоева Кундузхон
Вахобовна - кандидат
исторических наук, доцент

Nishonboeva Kunduzkhon
Vakhobovna - candidate of
historical sciences, assistant
professor

Хайтматова Сабохат
Агзамовна - санъатшунослик
фанлари номзоди, доцент

Хайтматова Сабохат
Агзамовна - кандидат
искусствоведения, доцент

Khaymatova Sabokhat
Agzamovna - candidate of art
science, assistant professor

Худоев Гани Муҳаммадович -
санъатшунослик фанлари
бўйича фалсафа доктори,
доцент

Худоев Гани Муҳаммадович -
доктор философских наук в
области по искусствоведению,
доцент

Khudoev Gani Muhammadovich
- Doctor of Philosophy (PhD)
in the field of art sciences,
assistant professor

Турсунметова Робия Абдулла
қизи - PhD таянч докторант

Турсунметова Робия Абдулла
қизи - PhD докторант

Tursunmetova Robiya Abdulla
qizi - PhD researcher

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

1. Нишонбоева Кундуз Вахобовна. ЗАМОНАВИЙ ТРАНСФОРМАЦИОН ЖАРАЁНЛАР ВА ЎЗБЕКИСТОНДА МАДАНИЯТЛАРАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	4
2. Носирова Адиба Мансуровна. САҲНА НУТҚИ МЕТОДОЛОГИЯСИ ВА ПЕДАГОГИКАСИНИНГ ТАДРИЖИЙ ОМИЛЛАРИ.....	13
3. Юсупова Марина Римовна. ЗНАЧЕНИЕ БИОМЕХАНИКИ МЕЙЕРХОЛЬДА В ПОДГОТОВКЕ СОВРЕМЕННОГО АКТЕРА.....	21
4. Маматқосимов Жаҳонгир Абиркулович. КАСБ-ҲУНАР ТАЪЛИМИДА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОСНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	28
5. Мамажонов Дилшод, Кадиров Буривой. ТЕНДЕНЦИИ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА В 1950-1980 ГОДЫ И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ.....	34
6. Давлатов Ойбек Ғаниевич. МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИНИАТЮРА САНЪАТИ ШАКЛЛАНИШНИНГ ТАРИХИЙ-ИЖТИМОИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	40
7. Аҳмедова Ойгул Махамдалиевна. ХАЛҚ ТАҚВИМИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ ТАРИХИДА МИФОЛОГИК ҚАРАШЛАР.....	46
8. Курбанова Нигора Рахимжановна. РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСТВА.....	50
9. Алимджанова Нодира Абдугапаровна. ЎЗБЕК МУСИҚА МАДАНИЯТИ РИВОЖИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР.....	56
10. Каримов Бобур. МУСИҚАЛИ ТЕАТР АКТЁРЛАРИНИ ТАРБИЯЛАШДА ЭЪТИБОР ҚАРАТИЛИШИ ЛОЗИМ БЎЛГАН ОМИЛЛАР.....	62

МАДАНИЯТ ЧОРРАҲАЛАРИ ПЕРЕКРЁСТОК КУЛЬТУРЫ CROSSROADS OF CULTURE

Алимджанова Нодира Абдугапаровна

Тошкент давлат миллий рақс ва хореография олий мактаби
"Санъат назарияси ва тарихи" кафедрасининг катта ўқитувчиси

ЎЗБЕК МУСИҚА МАДАНИЯТИ РИВОЖИ ТАРИХИГА БИР НАЗАР

<http://dx.doi.org/10.26739/2181-0737-2019-2-9>

АННОТАЦИЯ

Мақолада ўзбек мусиқа санъатининг ривожланиш жараёнлари, мазмун-моҳияти, кишилар ҳаётида тутган ўрни, мусиқа жанрларининг шаклланиш ва ривожланиш жараёнлари ҳамда илмий жиҳатдан ўрганилиши масалаларига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: халқ мусиқаси, эпик, оғзаки маданий мерос, маросим, халқ ижодиёти.

Алимджанова Нодира Абдугапаровна

Старший преподаватель кафедры "Теории и истории искусств"
Ташкентской государственной Высшей школы национального танца и
хореографии

К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ УЗБЕКСКОЙ МУЗЫКАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются вопросы развития узбекской музыки, творческого наследия узбекского народа, становления и развития музыкальных жанров.

Ключевые слова: народная музыка, эпическое, устное культурное наследие, обряд, народное творчество.

Alimdjanova Nodira Abdugaparovna
Senior Lecturer, Department of "Theory and History of Art"
Tashkent State Higher School of National Dance and Choreography

TO THE QUESTION OF THE HISTORY OF DEVELOPMENT OF THE UZBEK MUSICAL CULTURE

ANNOTATION

The article focuses on the nature of Uzbek music, its role in people's life. As well article examines the process of formation and development of the Uzbek music and scientific research on Uzbek genre.

Key words: folk music, epics, cultural heritage, folk creation.

Ўзбек музыка маданияти кўп асрлик тарихга эга, кўпгина созанда ва хонандалар фаолиятида қарор топган халқ ва оғзаки анъанадаги профессионал (мумтоз) музыка санъати бу ҳақда гувоҳлик беради.

Ўрта Осиё халқлари ҳаётида тарихий чегараланиш босқичи тахминан бизнинг эрамизгача бўлган биринчи минг йилликдан бошланади. Булар ўтроқ деҳқонлар (суғдийлар, бақтрияликлар, хоразмийлар) ҳамда кўчманчи қабилалар (саклар, массагетлар ва бошқа) эди. Улар ҳақидаги маълумотлар Авесто китобида ҳам учрайди. Халқ поэтик ва музыка санъати ўша даврда синкретик ҳолатда бўлгани тўғрисида Авесто ва бошқа ёзма ёдгорликлар гувоҳлик беради. Синфсиз жамият шароитида Ўрта Осиё музыка асбобларининг асосий - яъни, уриб чалинадиган, пуфлаб чалинадиган ва торли созлар турлари вужудга келган эди.

Эрамиздан олдинги VII асрдан то эрамизнинг IV асргача бўлган катта тарихий даврда уруғчилик жамиятининг емирилиши ва синфий жамиятга ўтиш, Бақтрия, Суғдиёна ва Хоразм давлатларининг пайдо бўлиши, аҳмонийларнинг ҳарбий-маъмурий жиҳатдан бирлашувлари, Александр Македонский давлати, Грек-бақтрия подшолиги вужудга келади. Бу давр эпик характерли мифологик қаҳрамонлик устун бўлган қадимги оғзаки музыкали поэтик ижоднинг юзага келиши билан машҳурдир.

Ўрта Осиё халқларининг ўз мустақилликлари учун олиб борган мардонавор кураши қаҳрамонли афсоналарда ва эпик кўшиқларда тасвирланган. Сак афсоналарининг қаҳрамони чўпон Широқнинг жасорати, Рустам ва унинг жанглари тўғрисида ҳикоя қилувчи кўшиқлар мустақил маросим томошаларига айланиб кетган. Кейинчалик бу кўшиқлар ажойиб эпос - "Шоҳнома" асарида ўз аксини топди, Рустам, Сиёвуш ва бошқа баҳодирлар тўғрисида афсоналар туркуми яратилди.

Ўзбек халқи аجدодларининг музыка сарчашмалари Ўрта Осиё территориясида яшаган қардош халқлар, биринчи навбатда тожик халқи ижоди билан мустаҳкам боғланган (X-XI асрларгача), кейинчалик ўзида бир бутунликни ифода этган бу музикий асарлар ўзбек ва тожик музыка маданияти учун умумий асос бўлиб хизмат қилди.

Худоларга сифиниш билан боғлиқ бўлган турли хил маросимларда ҳам кўшиқ айтилган. Авесто мадҳия (яшт)ларининг ўзи речитатив тарзда ижро этилган. Мадҳиялар хор бўлиб айтиш мумкин бўлган банд ва такрорланувчи нақоратли

ярим насрий, ярим вазнли ривоятлардан иборат бўлган, муқаддас олов атрофида кўшиқ айтилган, рақс ижро этилган.

Ўрта Осиёнинг давлатлари территориясида вужудга келган зўравонликнинг мустақамланиши уларни атрофдаги давлатлар билан янада яқинлаштирди: Ўрта Осиё Александр Македонский давлати таркибига, кейинчалик эса Грек-Бақтрия подшолиги таркибига кирган эди.

Эрамизнинг IV асридан бошлаб Ўрта Осиёда қулдорчилик аста-секин феодал тузум билан алмашди. Ўрта Осиёда яшаган турклар ўз давлатчилигининг сўнгги қисмини ҳоқонлик деб атай бошладилар. Ана шу вақтдан бошлаб турклар билан маҳаллий Шарқий Эрон халқларининг қўшилиб яшаш жараёни бошланади.

IV - VII асрларгача давом этган ушбу давр маданият ва санъат турларининг, жумладан, мусиқанинг юқори даражада ривожлангани билан характерланади. Бутун Шарққа ва кейинчалик Шарқ адабиёти классиклари асарларида тасвирланган Ўрта Осиёнинг йирик созанда ва хонандаси, ўнлаб куйлар ижодкори Барбад (ёки Фарлобод)нинг номи машҳур бўлди. Мавр шаҳрида истиқомат қилган Барбад VII аср бошларида Эрон сосонийлари сулоласидан бўлган Ҳисрав саройида хизмат қилган. У мадҳия ва тарихий кўшиқлар, ҳарбий ғалабалар тўғрисида кўшиқлар ижод этган.

Қадимги Панжикентдан топилган ёрқин нақшлар мазкур даврнинг қуроллари ва мусиқа иштирокидаги урф-одатлари тўғрисида маълумот беради. Бу нақшларда икки томонли ногора ва доира жўрлигидаги рақс саҳнаси, дафн маросимида аёл кишининг маросим рақсини ижро этиб турган пайти, ов манзараси, ашула ва рақс иштирокидаги зиёфат каби намуналар нақшланган.

Маҳаллий аҳоли турклар мусиқа ҳаётининг баъзи элементларини мерос қилиб олганлар. "Китоби Дада Кўрқут" туркий халқларнинг XII-XV асрларда яратилган қаҳрамонлик кўшиқлари туркумидир. Кўрқут торли-камонли мусиқа асбоби - кўбиз жўрлигида кўшиқлар ижро этган афсонавий кўшиқчи ҳисобланади. Бу туркумга кирган эпик афсоналар Ўрта Осиё халқлари эпосининг шаклланишига таъсир кўрсатди.

Шундай қилиб, халқ ижоди ва маҳаллий профессионал анъаналар келажакда оғзаки анъанадаги йирик профессионал асарлар туғилиши учун асос бўлиб хизмат қилди (масалан, мақомда "авжи турк" куйи).

Араблар ҳукмронлиги даври (VIII-IX асрлар) тарихда ислом динини мажбуран қабул қилдириш ва маҳаллий халқларнинг тўхтовсиз кўзғолонлари (Муқанна раҳбарлигида "оқ кийимлилар", маҳаллий зиёлилар оппозицияси (шуубийлар) билан жой олди. Шуубийлар арабларнинг исломгача бўлган ибтидоий маданиятларига ўзларининг қадимги маданиятларини қарама-қарши қўйдилар. Шуубийлар шеърлятида халқнинг Наврўз, Меҳржон (ҳосил байрами), Сада (баҳорга ўтиш, январь-февраль) анъанавий байрамлар куйланди.

Ислом дини дастлаб мусиқани йўқотиш, ман этишга уринди, мусиқага дин доирасидагина йўл бериб, дунёвий мусиқага қарши чиқди. Мусиқадан фойдаланиш фақат бир соҳадагина, яъни дарвишларнинг диний зикр тушишлари билан чегараланган эди.

Ўрта Осиёнинг араб халифалигига қўшиб олиниши маълум даражада ижобий аҳамиятга ҳам эга бўлди. Араблар ўз навбатида мусиқа санъати соҳасида маҳаллий аҳолидан кўпгина нарсаларни ўрганиб олдилар. А.Исфажоний араб тилидаги "Кўшиқлар китоби"да Ўрта Осиё куйларидан фойдаланган, Мусаджиқ номи билан

машхур бўлган биринчи араб кўшиқчиси Ўрта Осиёда (бошқа мамлакатлар қатори) ҳам бўлиб, турли хил кўшиқларни танлаб, улар заминда кўшиқлар ижроси тизимини яратди, Ибн Муҳриз эса биринчи бўлиб Ўрта Осиёлик кўшиқчилардан ўрганган ҳолда араб байтларини ижро эта бошлади. Ал Фаробий турли хил асбоблар товуш қаторини ўргана бориб, Хуросон тамбурига алоҳида эътибор берган.

Ўрта Осиё халқларининг босқинчилар зулмига қарши актив кураши туфайли IX асрда ҳокимият Сомонийлар сулоласи қўлига ўтди. Ўрта Осиё ривожланган феодализм палласига кирди. Бу даврда ажойиб олимлар, шоирлар, мусиқачилар: машхур математик ва астроном Аҳмад Фарғоний, йирик олим, алгебра рисоласининг муаллифи Муҳаммад ибн Мусо Хоразмий, ўрта аср Шарқининг таниқли файласуфи, мусиқа соҳасидаги ишлари ўз замондошлари ҳамда ундан кейинги мусиқачилар авлоди учун асос бўлган ал-Фаробий, ўрта асрдаги барча фанларга катта ҳисса қўшган Ўрта Осиёнинг X-XI асрдаги буюк олимлари Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино яшаб ижод қилган.

Сомонийлар давлати шаҳарлари орасида Бухоро катта шуҳрат қозонган. Сарой шоирлари ва мусиқачиларининг ижодида асосий жанр - ҳукмрон шахсларни мақтайдиган ва шарафлайдиган қасида эди. Унинг муқаддима қисми (насиб)га чолғу асбоби жўр бўлар эди. Чолғу асбобида баъзан бирон-бир кечаларда қасидадан алоҳида ҳолда ҳам ижро этилиши мумкин эди. Кейинчалик насибдан мусиқали-поэтик санъатнинг янги, мусиқачи-кўшиқчи - мутриб томонидан ижро этиладиган мустақил шакли - ғазал туғилди.

Илғор ижтимоий қарашлар ва кайфиятларни ифодаловчи кўшиқлар ҳам ижод қилинар эди. Бундай кўшиқлар омма ўртасида жуда тез тарқалиб, X асрнинг биринчи ярмида яшаб ижод этган буюк шеър устаси ва ажойиб мусиқачи Рудакийкаби муаллифлар шуҳрат қозонган эди. Мусиқий чолғулардан арфа ва уд туридаги торли ҳамда пуфлаб чалинадиган най туридаги асбоблар кенг тарқалди.

Ушбу даврга келиб фақат халқ оғзаки ижодида расм бўлган қадимги эпик афсона ва ривоятларга қизиқиш кучайди. Асосида икки мисраси ўзаро қофияланган ўн бир бўғинли мутақариб вазн ётган профессионал қаҳрамонлик эпослари вужудга келди. Фирдавсий ўзининг ажойиб "Шоҳнома" достонини яратишда Ўрта Осиё халқининг эпосидан унумли фойдаланган. Бу асар ўша давр мусиқаси, мусиқали ҳаёти, мусиқа асбобларини ўрганиш учун бой манба ҳисобланади.

X аср охирида Ўрта Осиё турли туркий қабилалар ва маҳаллий давлатлар ўртасидаги шиддатли кураш майдонига айланди. Кўчманчи турклар ўтроқлашиб, деҳқончилик билан шуғуллана бошлади. Улар Ўрта Осиё халқлари маданияти вужудга келишида тобора муҳим роль ўйнай бошладилар.

Турк тили тез тарқала бошлади, турк тилида дастлабки илмий асарлар пайдо бўлди: Маҳмуд Қошғарийнинг "Девону луғотит турк" ("Турк тиллари луғати")да кўшиқ ва эпик асарлардан парчалар келтирилган; Фаҳриддин Муборакшоҳнинг "Тарих" асарида туркларнинг муҳим поэтик ва мусиқали шакллари ҳақида маълумотлар баён қилинган; XI аср феодал жамияти мусиқа ҳаёти "Қобуснома" ("Қайковус китоби") асарида жамланган бўлиб, унда чолғу мусиқаси нафақат тингловчига ахлоқий таъсир этиш воситаси сифатида, балки даволаш воситаси сифатида ҳам қўлланилганлиги ҳақида маълумотлар келтирилган.

Шу даврда Юсуф Хос Хожибнинг (XI аср) шеърини шаклда ёзилган "Кутадғу билиг" ("Бахт келтирувчи билим"), кейинчалик Аҳмад Яссавийнинг (XII аср) "Девони ҳикмат" каби туркий дидактик поэмалари, шунингдек Фаҳриддин ар-

Розийнинг (XII-XIII аср бошида) мусиқа тўғрисидаги рисолалари вужудга келди.

XI асрга келиб туркий тилда сўзлашадиган халқларнинг маҳаллий аҳоли билан аралашиб ва чатишиб яшаш жараёни ўзбек халқининг шаклланишига олиб келди.

Амир Темур ва темурийлар ҳукмронлиги даврида Ўрта Осиё жуда катта ташқи мавқега эга бўлди. Шаҳарлар ўсиши билан бирга бу даврда маданият ҳам ўсиб боради. Шарафиддин Али Яздий "Зафарнома" асарида ҳунармандлар санъати хилма-хил бўлиб, ўзида ашула, сўз ва рақсни жамлаганлиги ҳақида маълумот беради, халқ кўшиқлари ва эпик дostonларидан иборат бўлган хилма-хил куйларни ҳам таъкидлайди.

XV асрнинг иккинчи ярмига келиб Самарқандга нисбатан Ҳирот маданий ривожига билан юқорига чиқади, бу ерда адабиёт ва санъат: архитектура, рассомчилик ҳамда мусиқа юксалади. Ҳиротда маданий ҳаётнинг гуллаб-яшнаши Алишер Навоий номи билан боғлиқдир. Буюк аллома ўзининг "Мезон ул-авзон" ("Вазнлар ўлчови") рисоласида бир қатор янги вазн ўлчовларини кўрсатиб берган.

Бобурнинг "Бобурнома" асарида, шоир Зайнулдин Восифийнинг "Бадосулвақоеъ" ("Ажиб воқеалар") китобида Ҳиротда ижод қилган санъаткорлар тасвирланган: Кулмуҳаммад ва Ҳусайн Удийлар(уд ва гижжакда), Шайх найи, Хўжа Абдулла Марварид, Мирза Байрам, Саид Аҳмад (ноғорачи) ва бошқалар.

XV асрда чолғу асбобларида, хусусан торли асбобларда мусиқа чалиш кенг тарқалган эди. Ушбу даврнинг ўзбек шоири Аҳмадий ўзининг "Созлар мунозараси" оригинал асарида чолғуларнинг поэтик тасвирини батафсил ифодалаб беради.

IX-XI асрларда мусиқа фанига асос солиниб, Ўрта Осиёнинг ўрта асрда яшаган олимларнинг деярли барчаси бу масала билан шуғулланганлар. Масалан, Фаробий мусиқа билан поэзия чуқур боғланган, мусиқа шеърдаги вазнлар нисбати билан ҳам мустаҳкам алоқада, ритм эса поэзия билан мусиқани бирлаштирувчи бошланмадир, деб таърифлаган.

Фаробий Шарк фанини антик фан, қадимий Юнон фани билан боғлади. У Аристотелнинг шарҳловчиси сифатида ҳам машҳур эди, шу боис Фаробий "иккинчи муаллим" деган фахрий ном олган.

Мусиқа назарияси масалалари билан Шарқнинг улкан олими Ибн Сино ҳам шуғулланган. Аллома яратган асарларининг айрим бўлимларида мусиқа, унинг физик хоссаси, мусиқий парда ва ритмик асоси ҳақида маълумотлар бор. Ибн Сино "Китоб уш-шифо" ва "Китоб ун-нажд" асарларида мусиқа фанининг акустика, "Донишнома"да математика томонларини ривожлантиради. Назарий асарлар мусиқа санъатининг монодия табиатига асосланган эди. Биринчи бўлим (илми таълиф) овозларнинг ўзаро муносабатлари, товушқаторларини ўрганишга, иккинчиси (илми иқъо) эса ритм ҳақидаги таълимотдан иборат эди.

XV асрнинг иккинчи ярмида мусиқа назариясига оид асосий қонунларини давом эттирган ва ривожлантирган тожик шоири Абдурахмон Жомийнинг (1414-1492) "Мусиқа ҳақида рисола"си ана шундай асарлардан ҳисобланади. Жомий овозларнинг интервал ҳолдаги ўзаро муносабатларини беради, уларни торнинг қисмлари нисбатидан чиқарган ҳолда асосий жинс - товушқаторларни (тетрахорд ва пентахорд) ташкил қилиш ҳамда улардан жамлар(пардалар) ташкил этиш усулини кўрсатади. Оғзаки анъанадаги профессионал мусиқа маҳсули ўн икки мақомлардан келиб чиқиб, Жомий асосий товушқаторларни ўн етти поғонали гамма ҳосил қилувчи ўн етти бўлакка бўлади.

XV асрнинг иккинчи ярмиданги ўзаро урушлар шаҳарларнинг бўшаб, вайронага

айланиши Ўрта Осиё халқининг қашшоқланишига олиб келди. Бу жараён ўзларини ўзбеклар деб атаган кўчманчилар бошлиғи Шайбонийхон ҳокимиятини қўлга олган XVI асрнинг бошидаёқ жадаллашган эди. Ана шу вақтдан бошлаб "ўзбеклар" деган халқ номи қарор топади.

XVII ва XVIII асрларда феодал тарқоқлик кучаяди. Катта феодал давлати алоҳида хонликлар: Бухоро, Хива ҳамда Қўқон хонликларига бўлиниб кетади. Бундай бўлиниш ўзбек халқининг мусиқа маданиятида ҳам акс этди.

Ўзбек хонлари саройидаги мусиқа ҳаёт асосан темурийларнинг Ҳирот ва Самарқанд саройларидаги анъаналарини давом эттиради. Кўпгина шоир ва мусиқачилар Бухородаги шайбонийлар саройига, бир қисми эса Хоразмга кўчади. Бухоро ва Хоразмнинг аралаш ўзбек ва тожик мусиқали-поэтик анъаналари янада тараққий топиши ана шулар билан изоҳланади.

XVI аср шоирлари ва мусиқачилари, шунингдек, мусиқа илмининг билимдонларидан Нажмиддин Кавкабий ижоди катта қизиқиш уйғотади. Унинг "Мусиқа ҳақидаги рисола" асари устоз анъаналарини Самарқанд ва бошқа шаҳарларда давом эттирган шогирдлари учун (Ҳожи Муҳаммад, Мавлоно Ризо Самарқандий) мусиқали-поэтик қўлланма бўлган эди.

XVII асрнинг сарой мусиқачи ва назарийчиси Дарвишали Чангий бўлиб, яратган рисоласида мусиқага оид назарий асосларни баён қилиб қолмай, балки асарларининг катта қисмини турли даврларда яшаб ижод этган бир қатор мусиқачилар фаолияти, шунингдек, саройда мавжуд бўлган мусиқа асбоблари тавсифига ҳам бағишлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Вызго Т., Рашидова Д. Музыкально-теоретическое наследие великих среднеазиатских мыслителей. - в сб.: Вопросы музыкальной культуры Узбекистана, вып 2. - Ташкент. 1969.
2. Ганиева И. Шарқ мамлакатлари мусиқа тарихи. - Тошкент. 2010.
3. Матякубов О. Фароби об основах музыки Востока. - Тошкент. 1986.
4. Муродова М.Ш. Фольклор ва этнография. - Тошкент. 2008.
5. Пугаченкова Г., Ремпель Л. Очерки искусства Средней Азии. Древность и средневековье. - Москва. 1982.
6. Соломонова Т. Ўзбек мусиқаси тарихи. - Тошкент. 1981.

ISSN 2181-0737

Doi Journal 10.26739/2181-0737

МАДАНИЯТ ЧОРРАҲАЛАРИ

ПЕРЕКРЁСТОК КУЛЬТУРЫ

CROSSROADS OF CULTURE

№2 (2019)

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амир Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000